

Stručna i pravna neuređenost kod vještačenja dokumenata

Dane Branković

Magistar inženjer grafičke tehnologije, direktor Forenzičkog centra za vještačenje dokumenata u Banjaluci, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, forenzickicentar@teol.net

Franjo Soldo

Magistar inženjer grafičke tehnologije, Vještak u Federaciji BiH, Bosna i Hercegovina, franjo.soldo@gmail.com

Boro Luburić

Magistar inženjer grafičke tehnologije, tehnički direktor štamparije „Službene glasnik“ Republike Srpske, Banjaluka, Bosna i Hercegovina, luburicboro@mail.com

Gajić Neđo

Diplomirani inženjer grafičke tehnologije i dizajna-master, direktor štamparije „Kompex“ u Banjaluci, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, nedjo.gajic@kompex.bo

Jovo Savanović

Diplomirani inženjer grafičke tehnologije i dizajna-master, direktor štamparije „Glas“ u Banjaluci, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, j.savanovic@blic.net

Sažetak: Sve vrste dokumenata, bilo da su u obliku listova od papira, kartona ili sintetskog materijala, ili su u obliku manjih ili većih knjižica, bilo da su identifikacioni, finansijski ili reklamni dokumenti, su isključivo grafički proizvodi. Izrađuju se i umnožavaju u štamparijama stručnim tehnološkim fazama rada. Po potrebi se popunjavaju i ovjeravaju definisanim postupcima ovlaštenih službi ili lica. Autentičnost bilo kojeg dokumenta ili bilo kojeg grafičkog elementa u dokumentima stručno može da utvrđuje/vještači isključivo odabrani najstručniji diplomirani inženjeri grafičke tehnologije. Nikakvi priučeni razni obrazovni profili („samoobrazovani grafolozi“) ne mogu to da rade iz razloga što nisu stručni za to, jer je grafička tehnologija dosta heterogena po svome sadržaju i obimu a oni u toku svo-ga javnog školovanja to nisi ni spominjali niti stručno izučavali. Ne postoji niti je postojalo zanimanje grafolog, nije postojala niti postoji grafološka oblast. To su u javnu praksu uveli neupućeni pravници koji su prvi davno počeli pisati i pojašnjavati potpise u dokumentima.

Grafologija je nenaučan postupak u pretpostavljanju osobina ličnosti na osnovu njegovog rukopisa i pretpostavljanje stanja njegove duše. Nauka ne poznaje nikakvo pretpostavljanje. Nauka poznaje naučnu oblast koja se naziva **grafoskopija** a ona obuhvata:

- utvrđivanje tehnološke autentičnosti grafičkih elemenata u dokumentima,
- utvrđuje relativnu starost grafičkih elemenata u dokumentima,
- utvrđuje podudarnost ili nepodudarnost individualnih karakteristika rukopisa u tekstu, ruko-pisa u potpisima, rukopisa brojeva i
- utvrđuje istovjetnost ili neistovjetnost grafičkih elemenata u nespornim i spornim dokumentima.

Ključne riječi: grafička struka i njena zanimanja, dokumenti, grafički elementi u dokumentima, grafologija, grafoskopija, nestručnost, grafički inženjer, forenzičar, vještačenje, imenovanje vještaka.

UVOD

1. Grafička struka i njena zanimanja

Do 1991. godine na prostoru bivše Jugoslavije bila je jedinstvena klasifikacija zanimanja u grafičkoj struci¹:

- ručni slovoslagar, mašinski slovoslagar, stereotiper, slovoljevač, fotoslagar, fotograf, repro-fotograf, birografičar, cinkograf, bakrojetkač, tipomašinista, ofset mašinista, bakro mašinista, anilin mašinista, knjigovezac, kartonažer, montažer, retušer, kopista, pečatorezac i konfekci-onar papira.

Navedena grafička zanimanja su se osposobljavala samo u srednjim grafičkim školama u Zagrebu, Osijeku, Ljubljani, Novom Sadu, Beogradu, Skoplju, Podgorici, Sarajevu i Banjaluci. Slično je bilo osposobljavanje u evropskim zemljama jer su grafički tehnološki standardi isti po tipografskom i DIN sistemu.

Sva navedena grafička zanimanja imala su i peti stepen stručnosti (VK specijalisti) i slijedi po stepenu stručnosti:

- grafički inženjer,
- diplomirani inženjer grafičke tehnologije,
- magistar tehničkih nauka iz grafičke tehnologije i
- doktor tehničkih nauka iz grafičke tehnologije.

Do 1991. godine na prostoru bivše države Jugoslavije bio je samo jedan Grafički fakultet u sa-stavu Sveučilišta u Zagrebu. Po njegovom završetku dobijao se stručni naziv, diplomirani inženjer grafičke tehnologije. Do 2009. godine na njemu je diplomirao 1.281 student².

Prva tri autora ovoga rada su položili na Grafičkom fakultetu 54. ispita, od toga:

- četiri (4) matematike,
- tri (3) fizike,
- sedam (7) ispita iz hemije,
- dvadeset i sedam (27) stručnih ispita iz grafičke struke,
- sedam (7) ispita iz opšte obrazovne oblasti,
- pet (5) ispita iz tehničke oblasti i
- diplomski rad³.

Ovaj obrazovni profil je stručno osposobljen da organizaciono i tehnološki vodi grafičku pro-izvodnju u svim štamparijama kod izrade svih vrsta dokumenata. Verifikovani su da mogu predavati sve stručne predmete za sva grafička zanimanja u srednjim grafičkim školama.

Prvi autor ovoga rada je verifikovano predavao grafičke stručne predmete u Grafičkoj školi u Sarajevu i Tehnološkoj školi u Banjaluci, za sva grafička zanimanja. Predavao je (za 26. školskih godina) ukupno 24. različita predmeta sa 57. različita nastavnih plana i programa (npr. fotografi su imali jedan predmet naziva Tehnologija zanimanja ali je taj predmet imao različit sadržaj za treći razred, za četvrti razred i za peti stepen. Znači predavao se jedan predmet sa tri različita sa-držaja/programa).

Primjenom računara u grafičkoj struci mnoga prethodno navedena grafička zanimanja su se tehnološki unaprijedila a neka su i potisnuta iz prakse (ručni i mašinski slovoslagari, reprofotografi, retušeri, cinkografi, stereotiperi,

slovoljevači). Danas su grafička zanimanja podijeljena u četiri grupe: zanimanja pripreme, zanimanja štampe, zanimanja dorade i zanimanja feb-dizajna.

Na prilogu br. 1 prikazan je jedan nastavni sadržaj predmeta naziva Grafika dokumenata i vrijednosnica, Katedre za tiskarski slog i računala, na Grafičkom fakultetu u Zagrebu (iz 2014. godine). Jasno se vidi kako se izučava izrada navedenih dokumenata sa grafičkim elementima u njima i kako se utvrđuje njihovo prepravljavanje/falsifikovanje.

Dokumenti mogu biti izrađeni od papira, kartona ili sintetskog materijala a podijeljeni su po obliku i namjeni:

- na dokumente u obliku listova,
- na dokumente u obliku knjižica/knjiga,
- identifikacione dokumente i
- finansijsko reklamne dokumente.

To su npr. razni ugovori, testamenti, svjedočanstva, diplome, pasomoći, pasoši, dažke knji-žice, studentski indeksi, lične karte, štampane novčanice, mjenice, akci-zne markice, etikete za pića, kutije za lijekove i druge razne proizvode, razne vrste knjiga, plakate, bankovne kartice, itd. Dokumenti mogu biti ispisani ručno sa ručnim sredstvima za pisanje, mogu biti ispisani sa mehaničkim i električnim pisaćim mašinama, mogu biti ispisani računarskim postupkom sa igličastim štampačima, inkdžet štampačima, crno-bijelim i kolor laserskim štampačima, mogu biti umnoženi fotokopirnim postupcima, postupcima tehnike visoke štampe, ofset štampe, duboke štampe, sitoštampe, tanpon štampice, itd. Svaki od navedenih postupaka kod ispisivanja i umnožavanja dokumenata ima svoju tehno-lošku autentičnost grafičkih elemenata koji se nalaze u njima.

Oblikovni sadržaj predmeta

Klasifikacija grafičkih elemenata na vrijednosnim papirima: linjska grafika, piksel grafika, mikrotipografija. Oblikovanje i priprema za hologram, kinegram i tisak varjabilnih boja. Dinamičke slike na tiskovini. Integracija slika iz različitih izvora u jedinstveni informatički sustav. Stohastičko programiranje u izradi individualizirane slike na dokumentima. Ovisnost linjske grčke o tehnikama tiska: intaglio, ofsetu, sitoštku, visokom tisku. Uvađanje i primjena novih patenata sigurnosnih elemenata. Planiranje dizajna primjene boja vidljivih pod posebnim uvjetima: ultra violetnih, infracrvenih, magnetskih, optički varjabilnih, elektroničkih. Individualizacija na dokumentima: numeracija, dizajn rasterskih čelija, moire efekt. Izrada osobnih rasterskih rješenja. Diskusija i primjena na: planiranje dizajna: čekovi, novac, plakete, diplome, putovnica, marke, prometne karte, propusnice. Najeva novih tehnologija i mogućnost primjene. Tehnike krivotvorenja dokumenata i vrednosnica. Ekspertize dokazivanja krivotvorenja. Razvoj novih grafičkih rješenja u izradi vrijednosnica.

Prilog 1. Reprodukcijski sadržaj nastavnog plana kojim se prikazuje izučavanje izrade navedenih dokumenata i grafičkih elemenata u tim dokumentima

Grafički elementi u dokumentima mogu biti, zavisno od vrste dokumenata:

- razne vrste slova po tipu, rezu i gradaciji,
- razne vrste linija,

Prilog 2. Reprodukcija prikazanog dokumenta sa njegovim autentičnim grafičkim elementima

- razni tonovi i ilustracije,
- vodeni žigovi (u pozitivu, negativu i višetonski),
- melirna vlakanca (vidljiva i nevidljiva),
- hologrami i kinegrami,
- serijski brojevi,
- otisci pečata, štambilja i žigova,
- potpisi,
- izbočena reljefna štampa,
- UV obojena područja,
- magnetska traka,
- planšete,
- vrste poveza,
- fotozapisi i videozapisi (crno-bijeli i kolor),
- perforaže,
- vrsta papira, kartona ili sintetskog materijala,
- formati po DIN sistemu,
- sam dizajn, tj. prostorni raspored grafičkih elemenata na formatu dokumenata, itd.

Na sledećem prilogu (br. 2.) prikazana je reprodukcija dokumenta sa njegovim prisutnim autentičnim grafičkim elementima: format, vrsta papira, sa strelicama su prikazani hologram i kinegram, serijski broj, vrsta pisanih slova (po tipu, rezu i gradaciji), otisak žiga (koji se ne vidi) i potpis ovlaštenog lica. Vidljive su još vrste linija, vrste slova, vrsta perforaže sa obe strane, zaštitni sigurnosni elementi u pozadini, međusobni prostorni raspored/dizajn svih grafičkih elemenata na prikazanoj površini dokumenta.

Glavno tajništvo Vijeća Europske unije 2007. godine je u sistemu **PRADO** (Public Register of Authentic Identity and Travel Documents Online – Javni internetski registar vjerodostojnih putnih i osobnih isprava Vijeća) izdalo

je **Pojmovnik sa sigurnosnim obilježima isprava**, na 138 stranici A-4 formata u koloru. Sadržaj prikazanog Pojmovnika pripada isključivo grafičkoj struci, što se vidi iz sledećeg njegovog sadržaja: Uvod, Barkod/2D barkod, Beskonačni tekst, Biometrijski identifikator (biometrijski Podaci), *E-putovnica, Bočno svetlo, Brojčano označavanje, DID* – difrakcijski identifikacijski zapis, Duboki tisak, Emitirano svetlo, FADO, Fluorescentna boja, Fluorescentna vlakna, Fluorescentna zaštitna nit, Fluorescentna zrnca, Fluorescentne planšete, Fluorescentni konac za šivanje, Fluorescentni serijski broj, Fluorescentni tisak, Foliotisak, Fotografija nositelja - načini pričvršćivanja, *Naljepnica sa fotografijom, *Ljepljenje, *Zakovice, *Pričvršćene spajalicom, Fotografaska tehnika, Fotografski papir, Fotokromatska boja, Giljoš uzorci iscrtani tankim linijama, Hologram, Identigram*, iFADO, Ink-jet ispis, Ispis igličastim štampačem, Kinegram*, Knjigotisak, Koakcijalno svetlo, Konac za šivanje, Krivotvorenje identiteta i krivotvorenje isprava, Laserska perforacija, Laserski perforirani serijski broj, Laserski perforirane tanke strukture i oblici (zaštitne perforacije), Sekundarna (ghost) fotografija–laserski perforirana, Laserski ispis/kopiranje, Lasersko graviranje, Latentna slika, Magnetska traka, Metalna boja, Metamerne boje, Mikročip – sekontaktni, Mikročip – kontaktni, Minitisak i mikrotisak, Obojena sigurnosna vlakna, Ofsetni tisak, Optička traka, Osobni podaci/drugi osobni podaci, OVD (optički varijabilni zapis), OVI (optički varijabilna boja), Oznaka isprave, Oznaka redosleda sabiranja knjižnih araka/stepenasta paginacija, PC (polikarbonat), Perforacija iglama, Planšete, Podloga bez optičkih osvetljivača, Postupak višebojnog tiska sa šablonom (matricom), PRADO, Prelijevajuća boja,

Preljevajuća zaštitna folija, Prozirni prozorčić, Prozirni registar, PVC (polivinil klorid) kartica, Razlijevajuća (upijajuća) boja, Reljefni tisak, Retrorefleksivna zaštitna folija, Roto tisak, Sekundarna (ghost) fotografija, Serijski broj, Sintetička vlakna, Sitotisak, Slika (otisak) koja sadrži nevidljive osobne podatke (IPI ili kriptirane podatke o ispravi, Štambilj, Strojno čitljiva putna isprava – SČPI, Strojno čitljivo područje SČP, Strojno povjerljivo obilježje, Suhi žig, Tehnika uvezivanja, Termalna sublimacija boje, Termokromatska boja, Tisak pozadine/sigurnosni tisak, Tisak sa duginim efektom, Tisak termalnim prijenosom, Topiva boja, Učinak nagiba, Ugradnja osobnih podataka (fotografije) potpisa, Unaprijed otisnuti tekst, UV obilježje na zaštitnoj foliji, UV svjetlo (ultraljubičasto svjetlo), Uzorak za zaštitu od skeniranja/kopiranja, Višeslojna laserska slika, Vodeni žig, *Jednotonski vodeni žig, *Dvotonski vodeni žig, *Višetonski vodeni žig, Zaštitna folija, *Tisak na zaštitnoj foliji, *Reljefni tisak na zaštitnoj foliji, *Zaštitna folija pričvršćena uvezivanjem, Zaštitna nit, Žlijebljenje – perforacija.

Prilog 3. Umanjena reprodukcija naslovne strane navedenog dokumenta Vijeća Evropske unije

Sa prethodno prikazanim sadržajem prikazan je dio obima i sadržaja grafičke struke koji je prilično nepoznat široj javnosti i sudskoj praksi. Na likovnim akademijama

postoji smjer koji se naziva grafika. Kada student završi taj smjer on dobije stručni naziv, diplomirani grafičar, koji je osposobljen da stvara umjetnička djela/crteže u kontrastu (crno/bijelo), pomoću grafitne olovke, ugljena i crnih flomastera. Često se kod nedovoljno upućenih poistovjećuje pojam diplomirani grafičar sa diplomiranim inženjerom grafičke tehnologije. Prisutno je to i u sudskoj praksi, ministarstvima pravde (koji imenuju vještace) kao i kriminalističko-tehničkim službama u policiji (koji vještače dokumente).

2. Stručna i pravna neuređenost kod vještačenja dokumenata

U bivšoj državi Jugoslavije poslove vještačenja autentičnosti dokumenata, po zakonu je radila isključivo policija kao državna institucija. Te poslove su radili priučeni različiti obrazovni profili: uči-telji, pedagozi, gimnazijalci, psiholozi, profesori odbrane, diplomirani pravnici, itd. jer je tako omogućeno sistematizacijom poslova u radu u tim službama policije. Oni su prošli neke kratke interne (nestručne) kurseve kod obučavanja a ti kursevi nisu nigdje javno verifikovani. Tako se desilo da su oni neverifikovanim kursevima dobili status vještaka/eksperta iz priučene oblasti i nazivali su se „grafolozi“. U to vrijeme nije se uopšte znalo da postoji inženjer grafičke tehnologije koji je jedini stručan da može vještačiti autentičnost dokumenata. Poslije 1995. godine u novonastalim državama bivše države Jugoslavije omogućeno je da ministarstva pravde imenuju vještace i za vještačenje dokumenata kao fizička lica. Svi kandidati koji su se prijavili na objavljeni javni poziv, a koji su nekad radili te ili slične poslove u policiji ili su tada radili u policiji, su imenovani za vještačenje dokumenata od strane ministarstava pravde. Svi su se tadašnji „grafolozi“ čudili kada se u Republici Srpskoj pojavio jedan grafički inženjer koji je imenovan za vještaka. Pisali su organizovano vještaci „grafolozi“, sudovima, tužilaštvima, advokatima, da je taj grafički inženjer needukovan, nestručan, da je improvizirer, da nije izučavao potpise i otiske prsta kroz školovanja, kao što su to oni prošli kroz kurseve u policiji. Oni tada a i sada ne znaju da su svi dokumenti isključivo grafički proizvodi i da to nisu proizvodi pedagogije, psihologije, opštenarodne odbrane, itd. Desilo se da su se oni izjašnjavali o stručnosti grafičkog inženjera, što je nedopustivo.

U zakonima o vještačenju u novonastalim državama bivše Jugoslavije oblast za vještačenje dokumenata, a i u evropskim mnogim država se ova oblast različito nazivala, a i sada se različito naziva:

- **grafičko-grafoskopska oblast** („Sl. gl.“ Republike Srpske br. 65/08),
- **grafološka oblast** (koja uopšte nije postojala niti sada postoji u nomenklaturama oblasti, struka i zanimanja, „Sl. gl.“ Republike Srpske br. 21/11)
- **grafičko-tehnološka oblast** („Sl. gl.“ Republike Srpske br. 74/17),
- **kriminalistika struka** (Federalno Ministarstvo pravde

- BiH iz 2009. godine br. 14.04.2000. godine),
- **grafologija** (Distrikt Brčko, Lista sudskih vještaka za oblast grafologija iz 2019. godine),
- **grafologija i grafoskopija** (Lista vještaka iz 2003. godine za grad Beograd),
- **grafološko-grafoskopska struka** (ova struka uopšte ne postoji; Crna Gora iz 2018. godine),
- područje vještačenja: **rukopisi-dokumenti i novčanice** (Hrvatska),
- **grafoskopija** (neke evropske zemlje),
- **grafoskopija i dokumentoskopija** (neke evropske zemlje).

Iz prethodnog pregleda različitih i nedopustivih naziva za područje vještačenja dokumenata, kod prijedloga i usvajanja zakona o vještacima, jasno se vidi da nije konsultovano grafička struka. Da jeste onda bi se ovo davno definisalo kao **oblast za vještačenje dokumenata** a vještaci bi se nazivali, **vještaci/forenzičari za dokumente**. To je lingvistički i misaono potpuno jasno, ispravno, prepoznatljivo i lako se pamti.

No, međim, žalba osnovano ukazuje da na pravilnu primjenu materijalnog prava sud pazi po službenoj dužnosti (član 2 stav 3 ZPP), pa je i u konkretnom slučaju, imajući u vidu član 1 stav 3 Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o vještacima Republike Srpske, u veri sa članom 147 i 148 ZPP, uvažavajući prijedlog tužilaca za obavljanje vještačenja autentičnosti potpisa ostavio Kuprelak Slavka i svjedoka Knežević Slavka, te skriptora sadržaja predmetnog testamenta, sud trebao odrediti vještačenje po vještaku grafičko-grafoskopske struke, bilo sa spisaka sudskih vještaka ili po drugom licu koje naplate stručnim znanjem iz navedene oblasti. Kako je osporena odluka utemeljena, pored ostalih ocjenjenih dokaza i na nalogu vještaka grafološke struke koji je vještačio autentičnost potpisa testatora i svjedoka na predmetnom testamentu, te skriptora sadržaja istog, što je iz nadležnosti grafičko-grafoskopske oblasti, kojoj ne pripada vještak grafolog Gogić Ljubomir, to je i osporena presuda donijeta uz povode odredaba parničnog postupka iz člana 209 u veri sa članom 1 stav 3 Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o vještacima Republike Srpske,

Prilog 4. Reprodukija dijela Rješenja okružnog suda u Banjaluci br. 71 0 P 142467 15 GŽ od 09.04.2015. godine, gdje je jasno navedeno da taj predmet nije mogao vještačiti vještak iz **grafološke oblasti** nego je trebao vještačiti vještak iz **grafičko-grafoskopske oblasti**.

Ko onda vještači legitimno i stručno dokumente u Republici Srpskoj iz grafičko-grafoskopske oblasti ako nisu imenovani vještaci po raspisanom Javnom pozivu iz 2010. godine? Nisu imenovani ni po raspisanom Javnom pozivu iz 2017. godine iz grafičko-tehnološke oblasti? Vještače nelegitimni i nestručni vještaci iz nepostojeće grafološke oblasti a po stručnom obrazovanju su:

- diplomirani psiholog,
- profesori pedagogije i psihologije,
- diplomirani inženjer hemije i
- inženjer organizacije i menadžmenta (sa Višom poslovnom školom iz Prijedora).

Navedeno se nalazi u „Sl.gl. Republike Srpske“ br. 21/11 od 03.03.2011. godine.

Ministarstvo pravde Republike utvrdilo je poteškoće u ovom području vještačenja i trudi se maksimalno da se i

ovdje uvede potrebna pravna i stručna uređenost ali nailazi na veliki otpor „samoobra-zovanih grafologa“ iz sistema i onih iz državnih službi koji ne razumiju suštinu problema (jer nisu iz grafičke struke) a naslonjeni su na ovo područje vještačenja.

U FBiH iz oblasti kriminalistike za dokumente a u Distriktu Brčko iz područja grafologije vještače:

- diplomirani pedagozi i psiholozi,
- profesori filozofije,
- diplomirani psiholozi,
- nastavnici predškolskog odgoja (vaspitači u obdaništima),
- diplomirani kriminalisti,
- pravnici (sa Višom upravnom školom),
- ugostiteljko-turistički radnici (ne piše da li su konobari ili kuhari), itd.

Kako bi u stvarnosti bilo da poslove sudija, tužilaca i advokata rade navedeni obrazovni pro-fili? Smatralo bi se to nekom greškom ili nešto što je nedopustivo, jer navedene poslove mogu raditi samo odabrani diplomirani pravnici. A zar je dopustivo da poslove vještačenja autentičnosti dokumenata mogu raditi razni nestručni prikazani „samoobrazovani grafolozi“ pored diplomiranih inženjera grafičke tehnologije, koji su jedini stručni to da rade. Ovaj rad upravo to prikazuje i dokazuje.

Resorna ministarstva pravde, zbog sukoba interesa ne bi trebali imenovati vještake za dokumenta kao fizička lica, koji rade u državnim institucijama, kriminalističko-tehničkim centrima u polijeci i državnim forenzičkim centrima. Nedopustivo je da oni za vrijeme radnog vremena u državnim institucijama odlaze na sudska ročišta da brane privatno urađene nalaze. Odsutno vrijeme sa posla uredno naplate kroz lični dohodak, kao da nisu bili odsutni i plus naplate dodatno urađeno (privatno) vještačenje. To je u praksi prisutno godinama i to je jedan oblik krivičnih aktivnosti.

U državnim institucijama za vještačenje dokumenata trebaju da rade odabrani inženjeri grafičke tehnologije. Ako oni to ne rade postoji velika mogućnost da „samoobrazovani grafolozi“ netačno urade nalaze sa mišljenjima kod vještačenja dokumenata i onda tužilaštva podižu optužnice i kroz suđenja se utvrdi da su njihovi nalazi bili nestručni/netačni. Prisutno je to često u stvarnosti. Niko ne osporava vještačenja autentičnost dokumenata ili bilo kojih grafičkih elemenata u dokumentima državnim institucijama koje su ovlaštene za te aktivnosti. Ali nedopustivo je da u državnim institucijama te poslove rade priučeni/nestručni izvršiooci. U sistematizacijama poslova i radnih zadataka u tim državnim institucijama treba da je navedeno da te poslove mogu da rade grafički inženjeri, kao iz mašinstva što to rade mašinski inženjeri, iz ekonomske oblasti to rade ekonomisti, iz građevine građevinski inženjeri, iz saobraćaja saobraćajni inženjeri, itd.

Određenim zakonskim odredbama je definisano da kod vještačenja prednost imaju državne institucije u od-

nosu na privatna pravna legitimna registrovana preduzeća i imenovana za vještačenja. U praksi imamo stanje da u državnim institucijama vještačenje dokumenata rade „samoobrazovani grafolozi“ koji su po stručnom obrazovanju, npr. diplomirani psiholog ili diplomirani inženjer elektro-tehnike (primjeri iz sadašnje stvarnosti) i oni imaju prednost u odnosu na, npr. Forenzički centar za vještačenje dokumenata koji na raspolaganju ima pet diplomiranih inženjera grafičke tehnologije. Ko je u ovoj situaciji stručniji?

KONAČNI ZAKLJUČAK:

Svi navedeni autori ovoga rada su završili srednju grafičku školu (za određena grafička zanimanja u Sarajevu, Osijeku i Novom Sadu), svi su završili Grafički fakultet (u Zagrebu i Novom Sadu), imaju sada 2020. godine preko 190. godina radnog staža na različitim grafičkim poslovima. Oni imaju stručnu legitimaciju da javno i osnovano tvrde, da poslove vještačenja autentičnosti dokumenata ili bilo kojih grafičkih elemenata u dokumentima ne mogu da vještače „samoobrazovani grafolozi“ jer oni nisu stručni za to, jer u toku redovnog verifikovanog školovanja nisu ni spominjali bilo koji sa-držaj iz grafičke struke a kamoli da su to stručno i detaljno izučavali. To se može utvrditi iz sadržaja predmeta koje su položili na fakultetima. A nemaju uopšte praksu ili radno iskustvo iz grafičke struke.

Oblast koja ubuhvata vještačenje dokumenata treba u zakonima o vještačenju u svim zemlja-ma (i u Evropi) da se naziva, **vještačenje dokumenata** a imenovani stručni i legitimni vještaci da se javno i službeno nazivaju, **vještaci/forenzičari za dokumente**. To je vrlo lako izvodljivo i uveo bi se stručni i pravni red u ovu oblast vještačenja što bi olakšalo rad sudijama, tužiocima i advokatima.

Centri za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj i F BiH trebali bi imenovati za edu-katore iz ove oblasti najstručnije diplomirane inženjere grafičke tehnologije (sa iskustvom iz vješta-čenja) da bi kroz planirane seminare približili i pojasnili sudijama i tužiocima ovu oblast vješta-čenja. Takvih imenovanih edukatora još uvijek nema.

Kakvo je stanje u državama u okruženju može se utvrditi ta pravna i stručna neuređenost putem interneta. Vrijeme je da se područje vještačenja dokumenata stručno i pravno uredi kao što je to urađeno kod ostalih struka i oblasti. Ovaj timski rad grafičkih eksperata samo to i predlaže.

LITERATURA:

- Monografija Grafičkog fakulteta, Zagreb 2012.
 Mesaroš, F.: Grafička enciklopedija, Zagreb 1970.
 Bingold, K.: Tehnologija ravne štampe, Novi Sad 1989.
 Luc, I.: Tehnologija ručnog sloga, Zagreb 1975.
 Žiljak, V.: Na raskršću stare i nove tehnologije, Intergrafika 89, Zagreb 1989.
 Jovanović, S. i Kosanović, Đ.: Tehnologija grafičkog materijala, Beograd 1998.
 Branković, D. i Branković, V.: Forenzika grafičkih elemenata u dokumentima, Banjaluka 2020.
 Simonović, B.: Kriminalistika, Kragujevac 2004.

Fus note:

- 1 Izvor: Društveni dogovor o jedinstvenim osnovama za klasifikaciju zanimanja i stručne spreme, „Sl. list SFRJ“ br. 22/80.
- 2 Izvor: Monografija Grafičkog fakulteta u Zagrebu 1950-2009, 2012. strana 163-181.
- 3 Izvor: Potvrda Grafičkog fakulteta iz Zagreba br.016/1261/2-2041/2007 od 03.12.2007. godine.

Dane Branković, et al.:

Stručna i pravna neuređenost kod vještačenja dokumenata

Professional and Legal Disorders in Expert Examination of Documents

Professional and Legal Disorders in Expert Examination of Documents

Dane Branković

Master of engineering graphic technology, director of the Forensic Center for expertise documents in Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, forenzickicentar@teol.net

Franjo Soldo

Master of engineering graphic technology, Expert in Federation of Bosnia and Herzegovina, franjo.soldo@gmail.com

Boro Luburić

Master of engineering graphic technology, technical director "Official Gazette" in Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, luburicboro@mail.com

Gajić Neđo

Graduation engineer graphic technology and design – master, director of the printing house "Kompex" in Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, nedjo.gajic@kompex.bo

Jovo Savanović

Graduation engineer graphic technology and design – master, director of the printing house "Grafica" in Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, j.savanovic@blic.net

Abstract: All types of documents, whether in the form of sheets of paper, cardboard or synthetic material, or are in the form of smaller or larger booklets, whether they are identifiable, financial or advertising documents are exclusively graphic products. They are made and multiplied in printing houses by professional technological phases of work. If necessary, they are filled in and certified by defined procedures of authorized services or persons. The authenticity of any document or any graphic element in the documents can be professionally determined / expertly only by the selected most professional graduate engineers of graphic technology. No learned various educational profiles ("Self-educated graphologists") they can't do it because they're not experts at it, because graphic technology is quite heterogeneous in its content and scope, and they did not mention or study it professionally during their public education. There is no graphologist profession, there was no graphological field. This was introduced into public practice by uninformed lawyers who were the first to start writing and explaining signatures in documents a long time ago.

Graphology is an unscientific procedure in assuming personality traits based on his handwriting and assuming the state of his soul. Science knows no assumption. Science knows a scientific field called **overhead projection** and it includes:

- determining the technological authenticity of graphic elements in documents,
- determines the relative age of graphic elements in documents,
- determines the correspondence or discrepancy of individual characteristics of the manuscript in the text, the manuscript in the signatures, the manuscript of the numbers and
- determines the identity or non-identity of graphic elements in undisputed and disputable documents.

Keywords: graphic profession and its occupations, documents, graphic elements in documents, graphology, grafoskopija, incompetence, graphic engineer, forensic scientist, expertise, appointment of an expert witness.